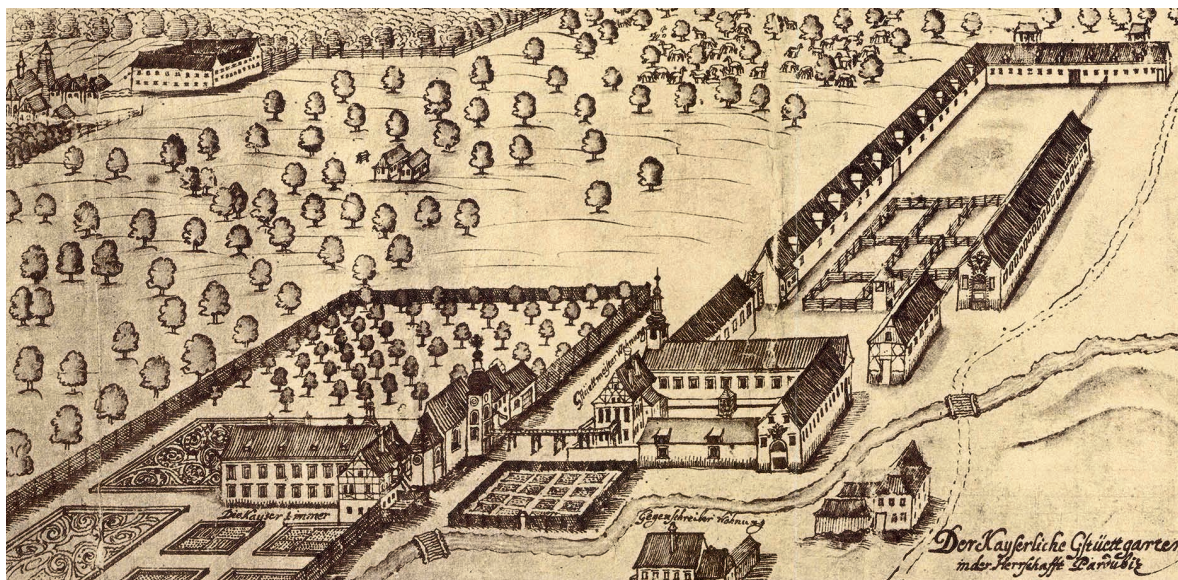

Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem – kompoziční rozbor

Roman ZÁMEČNÍK; Zdeněk NOVÁK

ANOTACE: *Hospodářská krajina Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem ztvárněná jako umělecké dílo krajinářské tvorby se uchází o zápis na Seznam světového dědictví.¹ Krajina po staletí užívaná pro potřeby chovu a výcviku ceremoniálních kočárových koní starokladrubského plemene se do současnosti zachovala ve vysoké míře autentičnosti všech svých strukturálních prvků. To z ní činí krajinu světově jedinečnou. Mezi provedenými analýzami nezbytnými k odůvodnění nominace na tento prestižní Seznam zaujímá zásadní místo rozbor kompozice krajiny, kterému je věnován příspěvek.*

1

Krajina Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem² nominovaná na zápis na Seznam světového dědictví v celkové rozloze 1 310 ha³ leží v centru tzv. Středního Polabí.⁴ Chov koní v ní ovlivnily geomorfologické danosti území, které umožnily rozvinout jedinečnou krajinou strukturu určenou k chovu a výcviku kočárových koní. Terén, půdní podklad, klima, voda a vegetace byly využívány a zároveň kultivovány tak, jak dobová hospodářská zvyklost a úroveň vědění dovolovaly, za účelem produkce vycvičených koní pro významný evropský panovnický dvůr. V krajině jsou dochovány autentické stopy tohoto vývoje od nejstarších dob. Vyvíjelo se však rovněž know-how chovu a výcviku koní.

Stručný historický úvod

Historie chovu koní v Kladrubech nad Labem je zřejmě stejně stará jako historie tamního osídlení.⁵ Krajina říční nivy podél Labe, v níž se nalézají analyzovaná krajina, byla osídlována ve středověku.⁶ Po roce 1491 přešly Kladruhy nad Labem jako součást panství Par-

■ Poznámky

1 K tomu blíže Roman Zámečník, Výjimečná krajina národního hřebčína v Kladrubech nad Labem se uchází o zápis na Seznam světového dědictví, *Zprávy památkové péče* LXXVII, 2017, s. 597–600.

2 Od roku 2002 požívá krajina, stavby v ní a ostatní prvky vytvářející její kompozici včetně plemenného stáda starokladrubských koní nejvyšší národní ochrany jako národní kulturní památka nazvaná Hřebčín v Kladrubech nad Labem, viz Nařízení vlády č. 132/2001 Sb., o prohlášení některých kulturních památek za národní kulturní památky, ze dne 28. 3. 2001 (nabytí právní moci 1. 1. 2002).

3 Plocha nárazníkové zóny je vymezena v rozsahu stávající památkové zóny Kladrubské Polabí. Kladrubské Polabí bylo památkovou zónou prohlášeno opatřením obecné povahy č. 1/2015, č. j. MK 72096/2015 OPP, vydaným Ministerstvem kultury ČR dne 1. 12. 2015.

4 Oficiální název nominace postoupené Centru světového dědictví v Paříži v lednu 2018 zní Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem (Landscape for Breeding and Training of Ceremonial Carriage Horses at Kladruhy nad Labem).

5 Podle archeologických nálezů bylo území v nivě řeky

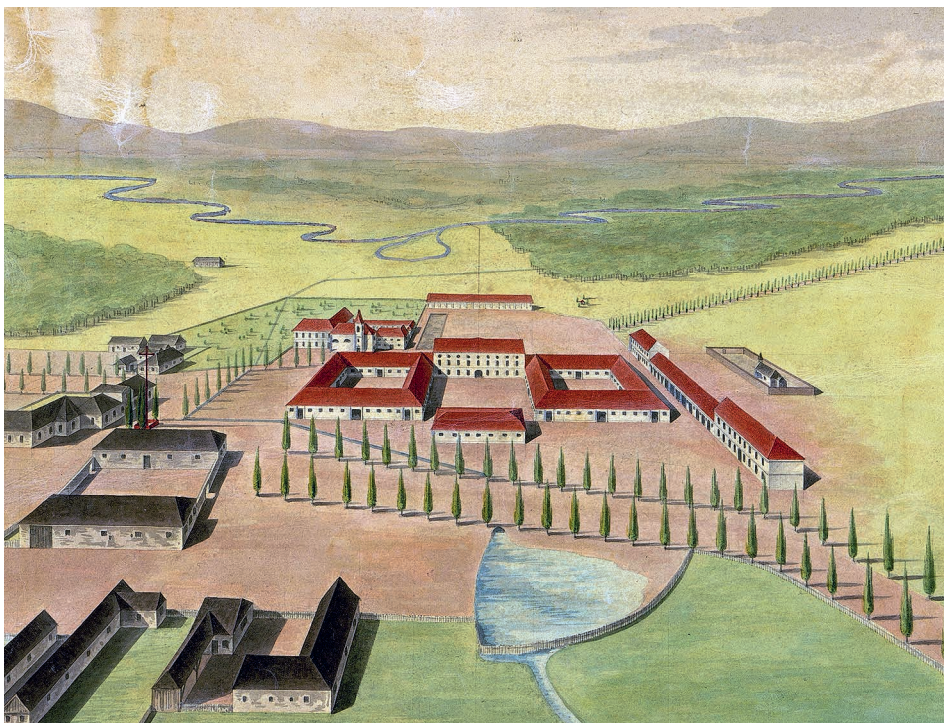
Obr. 1. Výřez mapy Pardubického panství od Georga Matthäuse Vischera z roku 1688, která je nejstarším známým vyobrazením dvora v Kladrubech nad Labem. Veduta zachycuje císařský zámek s kostelem obklopené zahradaми, dvůr se stájemi, obytnými budovami a kulturní krajinou v okolí. Mapová sbírka Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Reprofoto: Národní hřebčín Kladruhy nad Labem, 2017.

osídleno v době lužické kultury, která existovala v pozdní době bronzové a rané době železné (tedy přibližně 1300–500 př. n. l.), dále v době hradištní (druhá polovina 7. století – první polovina 13. století), poté bylo zřejmě opuštěno v důsledku změny chování řeky Labe během roku (povodně) způsobené kácením lesů na horním toku.

6 Později než sousední úrodné rovinaté kraje dále od řeky. Meandrující říční tok doprovázely těžko přístupné lužní lesy s četnými mokřady, bažinami a mrtvými rameny, pravidelně zaplavované při četných povodních. Kladruhy nad Labem jsou zmíněny k roku 1295 jako součást klášterního majetku cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory. Sousední obec Selmice je zmíněna k roku 1142 při založení téhož kláštera.

Obr. 2. Anonym: *Dvůr Kladruby nad Labem po klasicistní přestavbě a dostavbě. Pohled od severovýchodu, v pozadí meandry Labe a lužní les v lokalitě Mošnice před založením krajinného parku. Reprofoto vyobrazení dvora z let 1829–1831: Národní hřebčín Kladruby nad Labem, 2017.*

2

dubice do rukou jednoho z nejvýznamnějších rodů Českého království – Pernštejnů. Z dochovaných perštejnských urbářů lze dedukovat, že před rokem 1522 založili v Kladrubech nad Labem oboru, v níž byli chováni také koně. Jaroslav z Pernštejna se ale dostal kvůli nákladnému životu do vysokých dluhů, které jej donutily pardubické panství prodat – roku 1560 je pro panovníka zakoupila Česká komora.⁷ Císař Maxmilián II. Habsburský pak v Kladrubech nad Labem založil v roce 1563 hřebčín,⁸ kterému 6. března 1579 Rudolf II. Habsburský udělil statut císařského dvorního hřebčína.⁹ Brzy poté, v letech 1579–1582, došlo v Kladrubech nad Labem k modernizaci panského sídla, jejíž součástí bylo také zbudování nových stájí.¹⁰

Rozvoj hřebčína přerušila třicetiletá válka. Před blížícím se švédským vojskem musela být podstatná část kladrubského stáda roku 1639 odehnána do Mönchhofu a v roce 1645 areál hřebčína v Kladrubech vyhořel. Roku 1650 proto začala jeho postupná rehabilitace. V roce 1668 byl v Kladrubech nad Labem postaven kostel sv. Václava a Leopolda¹¹ a současně tam byla vystavěna také hřbitovní kaple Povýšení sv. Kříže. V Selmicích byly postaveny v letech 1681–1682 nové zděné stáje pro klisny, dnes zvané Starý kštít (Alte Gestütt). Císařský dvorní hřebčín v této době zachycují doprovodné ilustrace k mapě pardubického panství od Georga Matthäuse Vischera z roku 1688, na mapě je také schematicky zachycen vzhled tamní pastevní krajiny – pastviny s rozptýlenými stromy.

Již na počátku 18. století bylo díky vhodným přírodním podmínkám krajiny vyšlechtěno a stabilizováno plemeno starokladrubských koní typu galacarrosierů.¹² Rozhodnutím císaře Karla VI. Habsburského proto nastal roku 1721 nový stavební rozvoj hřebčína, na němž se dílčím způsobem podíleli přední pražští barokní architekti František Maxmilián Kaňka a Kilián Ignác Dientzenhofer.¹³

V duchu tehdejšího přístupu ke krajině bylo souběžně s přestavbou budov ve dvoře v Kladrubech nad Labem a okolí umístěno na významných místech několik barokních soch.¹⁴ Krajina při hřebčíně v Kladrubech nad Labem tehdy dosáhla v podstatě rozlohy krajiny nyní nominované na zápis na Seznam světového dědictví.

V dalším období se hledal efektivnější způsob hospodaření v krajině, aby bylo dosaženo její soběstačnosti v zásobování potřebami pro chov koní a nebylo třeba píce a dřeva pro stavby a otop dovážet. Postupně proto byly měněny proporce pastvin, luk, honebního a pastevního lesa a neúrodné louky byly zúrodnovány. Objevuje se také snaha o regulaci vodního režimu. Krajina potřebovala dostatek vody pro pastviny a louky v suchém létě, naopak rychlý odtok přebytku vody po zimě či po přívalemých deštích a bouřkách. Roku 1734 měla proto být podle dobových záznamů „zprůchodněna strouha k odvodu vody“, ¹⁵ patrně dnešní Kladrubský náhon. Poměrně přesvědčivý obraz o vzhledu

a pernaté zvěře bylo možno podle popisu chovat v oboře velké množství koby a koní vůbec.“

9 Historie hřebčína v Kladrubech nad Labem a starokladrubského koně, viz <http://www.nhkladruby.cz/historie>, vyhledáno 27. 1. 2019.

10 Práce probíhaly pod dohledem císařského dvorního stavitele Ulrica Aostalliho.

11 Současná podoba kostela pochází z pozdějšího období, kdy byl celý areál klasicistně přestavován.

12 Starokladrubský kůň je původní české plemeno koní, které svým významem z hipologického hlediska překračuje hranice České republiky. Plemeno je výborně přizpůsobeno požadovanému typu služeb. Chovným cílem byl a je galacarrossier – mohutný kočárový kůň, určený k ceremoniální a reprezentativní službě. Největší podíl na zachování původního typu má jeho kontinuální chov v podmínkách analyzované krajiny a čistokrevná plemenitba. Toto teplotekrevné plemeno vzniklo právě v této krajině. V období založení hřebčína byli chovní hřebci importováni ze Španělska. Neapolští hřebci byli dováženi z Itálie později, od druhé poloviny 17. století, mezi nimi byli i zakladatelé kmenů, které se v populaci starokladrubského koně dochovaly dodnes. Nejstarším písemně doloženým plemením starokladrubských koní je italský hřebec Peppoli z Ferrary (narozen 1764), který byl otcem bělouše Imperatoreho (narozen 1775) a ten otcem bělouše Generaleho (narozen 1787). Jeho syn Generalissimus (narozen 1797) založil další kmen.

13 Viz Ebelová – Ebel (pozn. 7).

14 Socha Anděla strážného, sv. Donáta, Panny Marie Bolesné, sv. Gotharda či sv. Jana Nepomuckého.

15 Tato formulace naznačuje, že existoval již před rokem 1734, jak tomu odpovídá i jeho zobrazování na plánech a mapách počínaje rokem 1730.

■ Poznámky

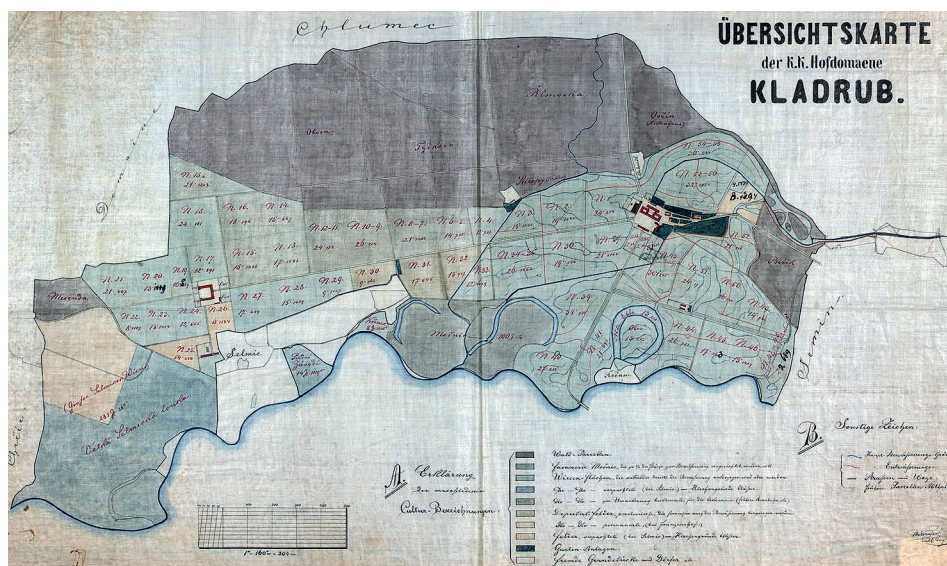
7 Ivana Ebelová – Martin Ebel, Heuristika: *Dějiny hřebčína v Kladrubech nad Labem se zřetelem k nominované krajině. Kapitola: Kladruby císařské. Materiál Národního hřebčína Kladruby nad Labem*, 2017 (nepublikovaný dokument, uloženo v Národním hřebčíně Kladruby nad Labem).

8 Urbář pardubického panství z roku 1563 dnešními slovy mj. uvádí: „Dvůr v kladrubské oboře. Ke dvoru náleží polnosti, které se osívají. Ve dvoře se chovají dvě kategorie klisen, a to jak pro orání, setí a svážení obilí, tak stádní klisny, dohromady 30 kusů. V tomto dvoře se chová 40 krav. Dále jsou zde zvláštní pastviny, kde se pasou klisny a krávy (...).“ Z let 1570 až 1571 je doložen popis panství Pardubice s pasáží o oboře v Kladrubech nad Labem: „...v oboře stálo panské sídlo postavené z cihel a z kamene, dále zde byl pro potřeby čeledě a dobytka postaven hospodářský dvůr. (...) Kromě jelenů, divokých prasat

3

4

krajiny tohoto období podává mapa prvního vojenského mapování z let 1764–1768.¹⁶ Na ní je patrná přirozená struktura pozemků lesa, luk a pastvin respektující přírodní podmínky. Cesty byly vedeny tak, aby byly sjízdné i v době povodní.

Do dějin hřebčína zasáhly války o dědictví rakouské (1740–1748), speciálně první slezská válka (1741–1742). V říjnu 1741 z něj bylo odvedeno celkem 249 koní do Uher, do hřebčína v Eneyedu. Ve 40. letech 18. století i kvůli válečným událostem zažíval hřebčín období stagnace¹⁷ a v roce 1757 dvůr v Kladrubech nad Labem opět vyhořel.¹⁸

Na konci roku 1758, v souvislosti s návratem koní z Uher nazpět do Kladrub nad Labem, proběhla urychlená oprava stájí v Selmicích. Teprve v roce 1770 dal císař Josef II. obnovit také dvůr hřebčína v Kladrubech nad Labem a povolal zpět všechny chovný materiál. V krajině proto bylo tehdy nezbytné rozšířit

pastviny a louky, respektive zvýšit výnos z nich. Současně bylo nutné provést určité stavební úpravy.

V roce 1832 byla nejvyšším štolbou Johannem hrabětem z Trauttmansdorffu vypracována zevrubná zpráva, dokládající význam a hodnotu starokladrubských koní. Trauttmansdorff ve zprávě zdůraznil, že kladrubští kočároví koně jsou největší, nejlepší, nejčistší a nejdokonalější kočárovou rasou, ze všech koní se osvědčili nejlépe, žádné ceremonie u dvora se bez nich neobejdou a jsou využitelní i pro velké poštovní vozy. Bylo proto rozhodnuto, že v krajině se budou chovat výhradně koně kočároví.¹⁹

Zásadní úpravy krajiny proběhly ve 20. letech 19. století. Hřebčín se měl skládat ze tří dvorů (Kladruba nad Labem, Josefov a Františkov) ve stylu velmi středního klasicismu spojených přímými cestami s alejemi stromů. Zároveň proběhly první rozsáhlé práce na úpra-

Obr. 3. Družicový snímek krajiny pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem. Na východě dvůr Kladruba nad Labem se stejnojmennou obcí, na západě dvůr Františkov. Mezi dvory a v jejich okolí se rozkládá hospodářská, umělecky ztvárněná krajina tvořená formálně členěnými pastvinami a loukami (ve středu), krajinářským parkem Mošnice (na jihu) a hospodářským lesem (na severu). Foto: Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad, 2015.

Obr. 4. Plán vodohospodářských úprav (sítě zavlažovacích a odvodňovacích kamlů na Kladrubském náhonu v krajině hřebčína) od Boleslava Trojana z roku 1876. Národní archiv. Reprofoto: Národní hřebčín Kladruba nad Labem, 2017.

vě luk a pastvin, a to v letech 1819–1822.²⁰

Hlavní komunikace byly vybudovány mezi léty 1822–1830. Vytčeny byly tři hlavní osy: „Selmická alej“ z Kladrub nad Labem směrem k Týnci nad Labem, „Řečanská alej“ směrem k řece Labi a osa k Josefov. Průsečík těchto os leží ve vstupu do komplexu stájí pro klisny a hřebce dvora v Kladrubech nad Labem.

V letech 1828–1831 byl podle projektu Mauritze Jahna vybudován dvůr Františkov na ose k Týnci nad Labem. Podle zásad francouzské zahrady osa prochází symetrickou stavbou dvora a pokračuje dál, do „nekonečna“, celkem měří 4,5 km. V roce 1830 byla Selmická alej mezi dvory Františkov a Kladruba nad Labem osázena topoly vlašskými (*Populus nigra* 'Italica'), rovněž oblíbenými ve francouzské zahradě. V návaznosti na vybudování osy Kladruba nad Labem – Františkov byl postupně zakládán pravoúhlý rastr pastvin a současně probíhalo jejich zúrodnování. V pastvinách bylo vysázeno zpravidla po jedné skupině stromů (clumps), ohrazené proti poškozování pasoucími se koňmi, pastviny byly kromě dřevěného ohrazení odděleny výsadbou stromořadí.

■ Poznámky

16 Mapování však bylo pořizováno „a la vue“, tj. „od oka“, což i při zkušenosti vojenských geometrů přinášelo jistou nepřesnost.

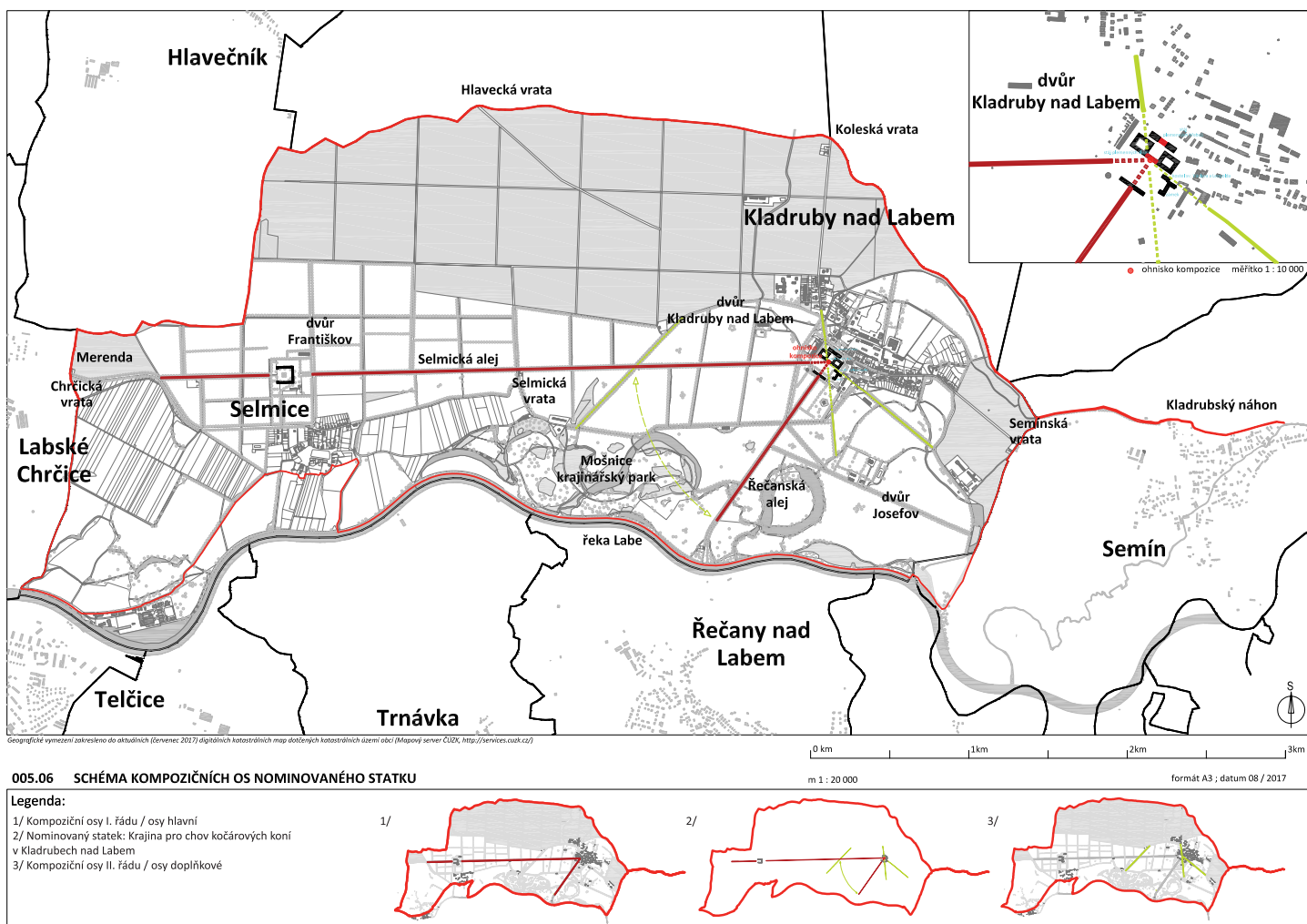
17 Část jeho budov v Kladrubech nad Labem (zámek, 9 prázdných obytných budov) byla pronajata nizozemskému podnikateli Guillaumeu Josephu Baillouxovi na výrobu holandského sukna.

18 Viz Ebelová – Ebel (pozn. 7).

19 Viz Ebelová – Ebel (pozn. 7).

20 V roce 1823 Mauritz Jahn projektoval hlavní budovy stájí a obytnou budovu s příslušenstvím pro personál. Stavba hlavních stájí ve dvoře v Kladrubech nad Labem proběhla postupně od západu k východu v letech 1824–1830. Dne 25. srpna 1836 položil císař Ferdinand I. osobně základní kámen ke stájím plemeníků.

5

Největší komplikace v souvislosti se zajišťováním dostatečného množství krmení představovaly stále časté záplavy a z nich plynoucí na jedné straně škody, na straně druhé nadbytek vláhy. Roku 1875 proto vypracoval Boleslav Trojan projekt meliorace luk kolem dvora v Kladruzech nad Labem. V roce 1875 byly započaty meliorační práce na pozemcích poblíž dvora Josefov. Terén protála řada struh, jejichž užitečnost se projevila zanedlouho.²¹

Samostatnou kapitolou, která ovlivňovala vývoj zdejší krajiny, bylo její soužití s řekou Labe. Před prvním vojenským mapováním (1764–1768) bylo Labe v nejbližším okolí obce Kladruhy částečně napřímáno, další dílčí regulace řeky pak probíhaly až do 90. let 19. století, kdy práce na postupném napřimování jejího koryta ustaly. Na začátku 20. století se kvůli nedokončené regulaci situace kolem Labe značně zhoršila – i při mírných deštích se zalévaly louky kolem Semína. Projektční práce spojené se snahou o splavnění Labe započaly kolem roku 1910, ale značně se protáhly, mimo jiné kvůli přerušení, které přinesla 1. světová válka. Celková regulace toku Labe nakonec

probíhala v několika etapách mezi lety 1913 a 1931.²²

Výjimečnou součástí analyzované krajiny je krajinářský park Mošnice. Skládá se ze dvou území historicky odlišného původu – „staré“, původní Mošnice (západní část) a připojené části východní, která se jmenovala Strž a ještě po polovině 19. století byla součástí panství Zdechovice, majetku knížat Paarů. Bývalá Strž byla připojena k Mošnici s největší pravděpodobností až počátkem 90. let 19. století, a to v souvislosti se zahájením prací na parku. Práce na jeho založení řídil vrchní ředitel dvorských zahrad ve Vídni Anton Umlauf.²³

Úpravy parku Mošnice se promítly i do ostatních částí krajiny. Kolem dvora Josefov

■ Poznámky

21 Největší stavební akcí po polovině 19. století byla novostavba kostela sv. Václava a Leopolda, který je součástí areálu dvora hřebčína a zámku v obci Kladruhy nad Labem ve slohu odpovídajícím slohu dvora se zámek. V roce 1865 vystavěl Josef Wollenik stáje pro anglické plnokrevníky zvané Paddock.

Obr. 5. Schéma kompozičních os Krajiny pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladruzech nad Labem. Grafické provedení: Tomáš Jiránek, 2017. Převzato ze Zámečník (pozn. 6).

22 Viz např. Projekt na regulaci řeky Labe v prostoru jižně od Kladruhu nad Labem z roku 1910 uchovaný ve Státním oblastním archivu Zámorsk.

23 Anton Umlauf (1858–1919), zahradník, botanik a úředník, narozen v Rokytnici v Orlických horách, zemřel ve Vídni; syn zahradníka Josefa Umlaufa, od roku 1877 zahradní pomocník v zámecké zahradě Schönbrunn, 1887 dvorní zahradník, 1889 vrchní zahradní inspektor pro zahrady zámku Schönbrunn a Hetzendorf, 1896 dvorní zahradní ředitel pro Schönbrunn, Hetzendorf, Augarten, Burggarten, Laxenburg, 1912 zvolen místopředsedou Zahradnické společnosti ve Vídni. Upravil několik soukromých parků (např. Esterházy), publikoval knihy o regeneraci starých parků, o Schönbrunnu, pěstování cibulovin v Rakousku aj., bylo po něm nazváno několik rostlin. Byl členem společnosti Dendrologische Gesellschaft zur Förderung der Gehölzkunde und Gartenkunst in Österreich-Ungarn, jejímž předsedou byl Ernst hrabě Silva-Tarouca.

6

7

Obr. 6. Krajina Národní hřebčína v Kladrubech nad Labem od západu. V popředí dvůr Františkov, v pozadí na ose dvůr Kladruhy nad Labem, vpravo v popředí obec Semice. Foto: Jiří Podrazil, Národní hřebčín Kladruhy nad Labem, 2017.

Obr. 7. Dvůr Kladruhy nad Labem od severovýchodu. Vlevo císařský zámek s kostelem sv. Václava a Leopolda, vpravo stáje a budovy s byty zaměstnanců, v pozadí snímku selmická alej vedoucí ke dvoru Františkov. Foto: Aerodata, s. r. o., Národní hřebčín Kladruhy nad Labem, 2017.

byly vysázeny jabloňové aleje v pravidelné struktuře, jedna jabloňová alej se nachází v západní části území statku a navazuje přímo na park. Vlašské topoly tvořící Selmickou a Řečanskou alej byly nahrazeny lipami (*Tilia cordata*). Krajinařsky byla upravena zahrada u zámku, součástí úprav bylo založení alpina a výsadeb s převahou introdukovaných jehličnanů. Představa anglického venkova iniciovala sázení živých plotů a vysazování břečťanů u budov. Obdobně bylo zveleboeno veřejné prostranství obce Kladruhy nad Labem.

Zánik rakousko-uherské monarchie v roce 1918 zpočátku znamenal pro další existenci chovu a výcviku ceremoniálních kočárových koní v krajině ohrožení²⁴ – v letech 1918 a 1919 byl stav chovaných koní radikálně snížen.

Brzy se však ukázala potřebnost koní starokladrubského plemene i pro ceremoniální účely nové Československé republiky a bývalý c. a k. dvorní hřebčín byl v nových poměrech zachován jako státní podnik (Státní hřebčín Kladruhy nad Labem), podřízený přímo ministerstvu orby. Starokladrubský kůň byl začleněn do ceremoniálu prvního československého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka.²⁵

Po 2. světové válce byl hřebčín začleněn do Státního plemenářského podniku. V době ko-

lem poloviny 20. století bylo v budově zámku zřízeno zemědělské učiliště pro obor chovatel koní. Dokončení nového areálu zemědělského učiliště v 70. letech 20. století umožnilo přesunout postupně výukový provoz z historických budov zámku, čímž byly vytvořeny předpoklady pro jeho pečlivou památkovou rehabilitaci. Ta byla zahájena v roce 1996 restaurováním souboru bývalých císařských pokojů v patře zámku. Všechny tři hlavní stavební areály (Kladruhy nad Labem, Františkov a Josefov) byly poté komplexně památkově rehabilitovány v letech 2013–2015. Aktuálně realizované projekty nebo projekty k realizaci připravované cílí na rehabilitaci přírodních součástí krajiny (aleje, stromořadí, park Mošnice) a na pokrytí požadavků v oblasti cestovního ruchu.

Hodnota kladrubské krajiny pro chov a výcvik koní

Krajina rozkládající se v okolí obcí Kladruhy nad Labem a Semice v Pardubickém kraji je vzácnou syntézou dvou kategorií²⁶ kulturní krajiny:²⁷ živé, dodnes se organicky vyvíjející krajiny s dominantním funkčním určením a krajiny záměrně komponované člověkem, představující výjimečně dokonalý typ specializovaného okrasného statku, ferme ornée, zaměřeného na chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní. Tato syntéza je dána tím, že živá evolutivní krajina s jasnou chovatelskou funkcí je uspořádána s využitím svých přírodních daností do dvou kontrastních, avšak navzájem provázaných částí – formálně uspořádanou pastevní krajinu vycházející z principů klasicistní francouzské zahrady, se záměrně potlačenou a střídou klasicistní architekturou dvorů, odstíněnou strukturou sídel a sochami akcentujícími významná místa, doplňuje romantický krajinařský park.

Krajina Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem²⁸ je živým svědectvím dokumentují-

■ Poznámky

24 Starokladrubský kůň byl totiž schematicky spojován s pompou habsburského císařského dvora, vůči kterému se nová Československá republika kriticky vymezovala.

25 S kočárem taženým starokladrubskými koňmi se konaly nástupní audience vyslanců, inaugurace nového prezidenta republiky a další oficiální akce, jako byly například časté státní návštěvy v nově vzniklé republice.

26 Kulturní krajiny se dělí na tři hlavní kategorie: krajina zřetelně a záměrně komponovaná vytvořená člověkem; organicky vyvinutá krajina, která se dělí na dvě subkategorie – reliktní (neboli zkamenělá) krajina a pokračující (živá) krajina –, a asociativní kulturní krajina. Členění vypracovala skupina odborníků na kulturní krajiny (La Petite Pierre, France, 24.–26. listopadu 1992) – viz dokument WHC-92/CONF.202/10/Add. Výbor světového dědictví znění textu o kulturních krajinách následně na svém 16. zasedání (Santa Fe, 1992) schválil a zahrnul do operační směrnice (viz dokument WHC-92/CONF.002/12).

27 Kulturní krajiny jsou kulturní statky a představují „kombinovanou díla přírody a člověka“, jak jsou uvedena v článku 1 Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví. Dokládají vývoj společnosti a lidských sídel v průběhu staletí, pod vlivem hmotných požadavků a/nebo výhod, které představuje jejich přírodní prostředí a postupně se vyvíjející vnější nebo vnitřní společenské, hospodářské a kulturní síly.

28 Národní hřebčín Kladruhy nad Labem je státní příspěvkovou organizací Ministerstva zemědělství ČR. Plní primárně funkci chovatelského zařízení starokladrubského koně, zajišťujícího uchování tohoto plemene v barvě bílé a černé. Zároveň na svých pozemcích hospodaří, pečuje o kulturní krajinu a disponuje objekty se statutem národní kulturní památky. Současně plní funkci muzea, zaměřujícího se na dokumentační, informační a popularizační činnost v oblasti chovu starokladrubského koně a vývoje krajiny, poskytujícího služby veřejnosti.

8

9

Obr. 8. Pohled na přísně symetrické hlavní stájové budovy dvora Kladruhy nad Labem. Z průjezdu stájí vycházejí hlavní kompoziční osy krajiny. V pozadí stáj plemenných hřebců, vlevo vodojem. Pohled od jihozápadu. Foto: Aerodata, s. r. o., Národní hřebčín Kladruhy nad Labem, 2016.

Obr. 9. Dvůr Františkov od východu. V pozadí pastviny členěné cestami a vodotečemi doprovázenými alejemi a stromořadími. Dvůr protíná nekonečná osa směřující k západu. Foto: Jiří Podrazil, Národní hřebčín Kladruhy nad Labem, 2017.

Obr. 10. Uspořádání architektury a vegetace vymezující nekonečnou osu krajiny. Průhled průjezdem dvora Františkov do Selmické aleje, která ho propojuje s dvorem Kladruhy nad Labem. V popředí symetrická výsadba dubů (*Quercus robur*). Foto: Jiří Podrazil, Národní hřebčín Kladruhy nad Labem, 2017.

cím výměnu vlivů ve formování krajiny zaměřené na chov a výcvik kočárových koní. Obsahuje zřetelné a stále plně funkční prvky krajinné kompozice (osy, cesty, aleje, stromořadí, vodoteče, symetrické stavby, vazby mezi prvky), které jsou výjimečně dokonalým příkladem tvůrčí aplikace kompozičních zásad tvorby prostoru podle Andrého Le Nôtra (francouzská zahrada) do krajiny se specifickým funkčně účelovým určením. Krajina je výjimečná také tím, že byla do své podoby uspořádána podle zásad francouzské zahrady v době, kdy již byly v Evropě úplně opuštěny. Tato pozdní aplikace lenotrovských principů v krajině je dokladem vysoké životaschopnosti těchto principů a zároveň velmi konzervativního vkusu hlavního zadavatele úprav krajiny, jímž byl habsburský dvůr, a je tak svěbytným obrazem kulturních poměrů.

Principy anglické krajinářské tvorby byly tvůrčím způsobem uplatněny v krajině při tvorbě romantického krajinářského parku Mošnice. V něm jsou krajinářské scenerie komponovány

z původních lužních porostů a introdukovaných dřevin tak, že při aplikaci těchto principů byly využity i principy malířské perspektivy pracující s barevností bohatého sortimentu dřevin pro vytváření prostorových iluzí a efektů; scenerie se zrcadlí na hladině jezer vzniklých ze slepých ramen řeky Labe. Aplikace principu clumps²⁹ na pastvinách ve formálně, klasicistně uspořádané části krajiny je dalším dokladem pronikání anglického krajinářství do krajiny národního hřebčína.

Jako výsledek tvůrčí kombinace zásad francouzské a anglické krajinářské zahrady, aplikovaných na krajinu s prioritně hospodářským využitím, je tato krajina unikátní.³⁰ Mimořádný respekt k účelu krajiny je zde vyjádřen krajinářskými kompozičními prostředky. Společným výchozím bodem hlavních kompozičních os klasicistní části krajiny je hlavní vchod do stájového dvora v Kladrubech nad Labem, nikoli do zámku, jako je tomu v krajinách při jiných hřebčínech. Účel krajiny je vyjádřen také kompozicí hmot budov kladrubského dvora, kde je hmota císařského zámku potlačena nejen vizuálně (skrytím za řadou stromů), ale též absolutně – je mnohem nižší než vstupní stájové křídlo. Podobně ani výška lodi kostela sv. Václava a Leopolda tamtéž nepřesahuje výškovou hladinu hlavních budov vlastního stájového dvora. Takováto akcentace ryze hospodářské funkce krajiny prostředky krajinářské a architektonické kompozice je velmi neobvyklá, alespoň v případech, kdy se v krajině nachází sídlo příslušníka společenské elity.

Krajina Národního hřebčína byla svým účelem nedílně spjata s vrcholem společenské hierarchie po dobu čtyř století dějin evropské civilizace a představuje ve světovém měřítku mimořádně komplexní svědectví o hipologické kultuře vyvíjející se v Evropě, pokud jde o chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní.

10

■ Poznámky

29 Výraz používaný v anglické krajinářské tvorbě označující shluky dřevin (převážně stromů) vysazených v travnatých plochách.

30 Unikátnost krajiny byla potvrzena srovnávací analýzou (komparativní analýzou), jejímž cílem bylo odborné srovnání obdobných dosud existujících hřebčínů v jiných zemích prostřednictvím devíti sledovaných kritérií. K tomu podrobně v Roman Zámečník (ed.), *Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem. Nomináční dokumentace, Česká republika, 2018* (Národní nominace na Seznam světového dědictví). Nepublikovaný dokument, uloženo v NPÚ, GnŘ, Národním hřebčíně Kladruhy nad Labem a na Ministerstvu kultury ČR, odboru mezinárodních vztahů, oddělení pro UNESCO. Dostupné též online na <https://www.nhkladruhy.cz/nominace-unesco>.

11

12

Obr. 11. Dvůr Josefov. Detail struktury krajiny. Pohled od východu. Foto: Jiří Podrazil, Národní hřebčín Kladruhy nad Labem, 2017.

Obr. 12. Jedna z větví zavlažovací a odvodňovací soustavy Kladrubského náhonu. Pastviny s typickým bílým ohrazením. Foto: Jiří Machek, Národní hřebčín Kladruhy nad Labem, 2017.

Kompoziční rozbor současného stavu krajiny

Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem se nachází v říční nivě na pravém břehu řeky Labe, tedy v rovinatém terénu s pozůstatky mrtvých říčních ramen, od níž je však téměř izolována porosty stromů. Hladina současné řeky se neprojevuje v komponovaných sceneriích. Pozůstatky lužního lesa, až na jeho určitou část navazující přímo na řeku, se staly základem parku Mošnice. Na ten na severu navazuje pás luk a pastvin uzavřený ze severní strany lesem s převahou jehličnanů (*Pinus sylvestris*, *Pinus strobus*), nacházejícím se na mírně vyvýšené písčité terase. Les tvoří pozadí komponovaným sceneriím. Do tohoto základního členění je vloženo uspořádání krajiny, které jedinečným způsobem sděluje její účel a vytváří okrasný statek – ferme ornée.

Organizace založená pro chov a výcvik starokladrubských koní – Národní hřebčín Kladruhy nad Labem – hospodaří ve třech základních střediscích – dvorech Kladruhy nad Labem, Františkov a Josefov.³¹ Budovy dvorů vytvářejí tři těžiště základní kostry uspořádání krajiny, která je založena na monumentálních, hlavně lipových alejích. Nejdelší z nich, Selmická alej, dlouhá 3,2 km, míří k bráně dvora Františkov a na ni navazuje 0,75 km dlouhá topolová alej k západní hranici statku, kde se ztrácí ve středověké cestě.³² Řečanská alej je dlouhá

1,5 km, Semínská 0,25 km, topolová Koleská 0,4 km, Kaštánka 0,9 km, dubová 0,6 km.³³

Přímočaré aleje, kombinované v blízkosti dvorů se střihanými ploty, upomínají na uspořádání krajiny ve velkolepých projektech krajinných a urbanistických úprav podle zásad Andrého Le Nôtra (např. Versailles, Blenheim Palace, zámky Augustusburg a Falkenlust v Brühlu, v Casertě, Petrohradu a Petrodvorci).

Aleje Řečanská, Selmická a osa k Josefově vybíhají ze vstupu do hlavní stáje klisen a hřebců dvora Kladruhy nad Labem. Ten představuje hlavní kompoziční uzel celé krajiny. Ohniskem kompozice tedy není jako ve výše uvedených příkladech z jiných zemí brána zámku či paláce, ale je císařský zámek součástí stavebního dvora v Kladrubech nad Labem, ale vstup do stájí. Také tradiční cour d'honneur³⁴ se nerozkládá před budovou zámku či paláce na jeho ose, jak je zvykem u barokních nebo klasicistních konceptů, ale je tvořen nádvořím, jehož hlavní osa prochází Řečanskou branou na ohnisko patte d'oe,³⁵ které je v bráně do centrálního stájového dvora, a je vymezeno hospodářskými budovami stájí, jižním křídlem s Řečanskou branou a řadou lip, za níž je skryta budova zámku. Formální struktura krajiny tak kompozičními prostředky jasně vyjadřuje svůj chovatelský účel i významovou hierarchii prvků v krajině včetně stavebních a uměleckých objektů. Tato akcentace chovatelského účelu krajiny je navíc podpořena i tím, že hmota císařského zámku nijak nedominuje areálu dvora v Kladrubech nad Labem, ale je ve struktuře jeho hmot z vizuálního hlediska spíše sekundární.

Při pohledu od centrální brány středového stájového dvora v Kladrubech nad Labem směrem ven podporuje uspořádání budov vymezujících cour d'honneur princip kompozice krajiny typu patte d'oe: střední osa (Řečanská

alej) procházející Řečanskou branou v jižním křídle, původně flankovanou dvojicí topolů vlašských (*Populus nigra* 'Italica'), pokračuje navazující lipovou alejí a končí v „nekonečnu“, pravá, východozápadní osa (Selmická alej) procházející boční branou se dvěma bílými pilíři pokračuje navazující lipovou alejí a končí rovněž v „nekonečnu“. Levá osa, dodnes v krajině využitelná, byla narušena pozdější, nicméně historickou stavbou stáje Paddock³⁶ a s ní souvisejícími ohradami a výsadbou; pohled do zámecké zahrady však vytváří dostatečný pocit rovnováhy této symetrické kompozice.

Samotné nádvoří dvora Kladruhy nad Labem je vymezeno klasicistními budovami stájí, řadou lip před zámkem a kostelem s jednotnými světle šedozelenými fasádami se zdůrazněnými bílými prvky a červenými střechami z pálené krytiny. Budovy stájí a křídla se vstupní branou jsou maskovány výsadbou stromů, budova

■ Poznámky

31 Tyto dvory jsou základními organizačními středisky zajišťujícími uzavřený cyklus plemenitby, odchovu hříbat a výcviku mladých koní.

32 Celkem je alej včetně úseku vedoucího dvorem Františkov dlouhá 4,2 km.

33 Aleje Kaštanová a Ferdinandova (pracovní název) vykazují polohy, které evokují skutečnost, že by mohly být součástí pětiosé patte d'oe, její ověření je předmětem bádání.

34 Čestný dvůr (francouzsky *cour d'honneur*) je označení pro nádvoří uzavřené ze tří stran křídly zámku nebo paláce, čtvrtá strana naproti hlavnímu průčelí je uzavřena jen zdí či ozdobnou mříží.

35 Husí stopa; určující výrazový prostředek francouzské zahrady v organizaci zahrad a krajiny.

36 Romantizující nevelká samostatná stáj postavená v roce 1865.

13

14

Obr. 13. Kočárová cesta vedoucí ke dvoru Josefov doprovázená historickou jabloňovou alejí. Foto: Magdaléna Stráková, Národní hřebčín Kladruby nad Labem, 2017.

Obr. 14. Osmispréží starokladrubských koní při průjezdu Řečanskou alejí. Foto: Marcela Kvochová, Národní hřebčín Kladruby nad Labem, 2017.

zámku dokonce ustupuje do druhého plánu až za řadu střihaných lip, takže na tomto prostranství vyniká jen stavba kostela sv. Václava a Leopolda, výška jeho lodi však nepřesahuje hřeben střech hlavních budov vlastního stájového areálu.³⁷ V intimním prostředí dvora Kladruby nad Labem se dále projevuje elegantní věžová stavba funkcionalistické vodárny, barevně sjednocená s ostatními budovami.

Selmická alej zdánlivě končí monumentální stavbou dvora Františkov. Její osa však dále prochází symetricky situovaným portálem vstupní budovy, pokračuje skupinou stromů uprostřed nádvoří vysázených tak, aby osu lemovaly, a vybíhá další alejí do krajiny pastvin západním směrem za dvorem, kde končí v „nekonečnu“.

Podobně jako ve dvoře Kladruby nad Labem je i architektura budov dvora Františkov³⁸ záměrně nenápadná, přestože jde o stavby hmotově srovnatelné se stájemí kladrubského dvora a svým účinkem za jiných podmínek monumentální. Tlumená světlá šedozelená fasáda se střídajícími bílými zdobnými prvky, nad ní červené střechy z pálené krytiny, to vše, částečně skryto stromořadími, respektuje důsledně uplatňovaný vzorec vzhledu a působení architektury všech dvorů v krajině.

Tento vzorec zachovává i třetí dvůr – Josefov,³⁹ k němuž původně směřovala třetí osa patte d'oie. Na rozdíl od předchozích dvorů nejde o monumentální architekturu, ale spíše o stavení blízké sousední vernakulární architek-

tuře polabských vesnic, jehož rozměry přijímá i zdobně měřítko sousedních úprav krajiny.

Základem krajiny jsou plochy s travními porosty, zejména louky a pastviny s charakteristickou vegetací. Na loukách jsou autochtonní travní společenstva schopná produkovat velké množství sena.⁴⁰ Součástí bylinných porostů jsou i pole, poskytující další potřebné složky výživy kočárových koní (oves, ječmen) a vnášející do obrazu krajiny proměnlivý sled barev a textur, odlišný od ročního rytmu vytrvalých porostů, který se každoročně opakuje.

Pastvinami a loukami protékají přirozené vodoteče (Strašovský potok a jeho přítoky) a rovnocenně významné uměle vybudované zavodňovací a odvodňovací kanály (z nichž páteřní je Kladrubský náhon z doby baroka). Pro vzhled zdejší krajiny je z nich nejdůležitější Strašovský potok, napřímený po roce 1821 do podoby kanálu protínajícího Selmickou alej v úhlu přibližně 45°, typickém pro hvězdy (étoiles) francouzských zahradních a krajinných úprav.

Samozřejmě klíčovým prvkem ve vzhledu krajiny je liniová vegetace, která doprovází soustavu přirozených i umělých vodotečí. Tato soustava je zároveň fundamentální podmínkou nejen pro vzhled, ale též pro naplňování účelu krajiny. Do bylinného porostu jsou situovány dva typy výsadeb dřevin: přímá stromořadí (v duchu klasicistního přístupu ke krajině) a v kontrastu k nim malebné skupiny a porosty, malebně vedené aleje a malebně rozmístěné solitéry (v duchu romantického přístupu ke krajině).

Struktura liniových výsadeb v krajině je hierarchizovaná. Na monumentální lipové aleje (struktura prvního řádu) navazují liniové výsadby stromů, které v uspořádání krajiny vytvářejí organizační a kompoziční strukturu nižšího řádu: jsou to jednak stromořadí ohraničující

téměř pravoúhlé pozemky pastvin podél Selmické aleje a dále jabloňové aleje lemující cesty v okolí dvora Josefov (a dílčím způsobem se opakující v západní části statku u parku Mošnice).⁴¹

■ Poznámky

37 Součástí areálu dvora Kladruby nad Labem jsou původní domy pro ubytování zaměstnanců upravené ve stylu odpovídajícím stájovým budovám a hřbitov s barokní hřbitovní kaplí Povýšení sv. Kříže. Tyto stavby jsou však od kompozičně aktivních částí krajiny opticky odstíněny.

38 Františkov je trojstranný stájový dvůr postavený v letech 1827–1832 na půdorysu písmene U. Tvoří jej dominantní patrová centrální vstupní budova v ose východního průčelí a budovy stájí, uzavírající ze dvou bočních stran dvůr. Na čtvrté, západní straně vyběhají pouze krátká křídla. Původně se předpokládala stavba plnohodnotného čtvrtého křídla, jeho výstavba však nikdy nebyla realizována.

39 Dvůr Josefov byl vystavěn po roce 1870 na základě rozhodnutí z roku 1854 na místě někdejší provizorní stáje na pastvinách. Tvoří jej dvě rovnoběžné postavené budovy severní a jižní stáje a domek zaměstnanců, mezi nimiž je travnatý dvůr se studnou. Při jižní budově, kolmo k ní, je vjezd do areálu dvora. Po jeho východní straně stojí obytný domek.

40 Tj. kostřava luční (*Festuca pratensis*), bojínka luční (*Phleum pratense*), lipnice luční (*Poa pratensis*), psínek velký (*Agrostis gigantea*), jilek vytrvalý (*Lolium perenne*), psárka luční (*Alopecurus pratensis*) s příměsí kvetoucích bylin. Na pastvinách rostou autochtonní travní společenstva snášející pastvu a sešlapávání – jilek vytrvalý (*Lolium perenne*), kostřava červená dlouze výběžkatá (*Festuca rubra*), kostřava luční (*Festuca pratensis*), lipnice luční (*Poa pratensis*), bojínka luční (*Phleum pratense*), jetel plazivý (*Trifolium repens*).

41 Nejnížší řád ve struktuře liniových výsadeb představují tvarované živé ploty (ptačí zob – *Ligustrum vulgare*) v některých alejích a v okolí zámku (zimostráz – *Buxus sempervirens*), kde vytvářejí dekorativní ornamenty.

15

16

Všechny typy liniových výsadeb naplňují zá-
měr vybudovat ferme ornée, přičemž plní jak
kompoziční (viz níže), tak účelovou funkci – li-
pové aleje slouží pro výcvik kočárových koní
v zápřahu, stromořadí poskytují stín pasoucím
se koním a chrání je před silným větrem, jabl-
ka doplňují jejich krmnou dávku.

Nejdélší jabloňová alej (1,4 km) vybíhá z bo-
du označujícího polovinu Řečanské aleje
a směřuje k východu až na hranici statku.
Z místa, zdůrazněného umístěním barokní so-
chy sv. Jana Nepomuckého u vodoteče – ba-
rokního Kladrubského náhonu –, vybíhá další
jabloňová alej, aby se po 0,5 km spojila s ale-
jí prve zmíněnou. Ze stejného místa dále vybí-
há monumentální lipová Koleská alej (posléze
vytváří obchvat dvora Kladruba nad Labem)
a je též prota topolovou (*Populus nigra* 'Itali-
ca') alejí rovnoběžnou s alejí Selmickou. Aleje
a stromořadí a liniová zeleň u Kladrubského
náhonu tak vytvářejí šestipaprskovou hvězdu
(étoile) se středem u sochy sv. Jana Nepo-
muckého, díky níž se v okolním území vyskytu-
je výrazná struktura trojúhelníkových (ostroúh-
lých) pozemků pastvin.

Průhledy alejemi vytvářejícími tuto hvězdu
nejsou zaměřeny na žádné architektonické ne-
bo umělecké dominanty, končí v „nekonečnu“,
buď stavby úplně míjejí, nebo procházejí otev-
řenými branami staveb skrytých korunami
stromů. Trojúhelníkové pastviny vytvářejí zjem-
nělou strukturu pozemků, na kterou navazují
drobné pastviny u dvora Josefov.

Izolační liniové výsadby stromů mezi pastvi-
nami navozují dojem kabinetů (cabinet de ver-
dure) v bosketech francouzské zahrady.⁴² Tyto
kabinety zde však nemají, na rozdíl od fran-
couzských zahrad, účel pouze estetický, popř.
zábavní. Slouží jako pastviny v promyšleném,
funkčně určeném souboru. Návštěvníkovi, kte-

rý nezná pravidla provozu hřebčína a při pohy-
bu alejí (alejemi) nahlíží do jednotlivých kabine-
tů, se v nich pro něj překvapivě objevují koně,
většinou bílí, někdy černí.⁴³ Pohled do kabine-
tů s malebnými skupinami stromů (clumps)
v jejich interiéru a pasoucími se koňmi připomí-
ná pohled do anglického parku. Clumps jsou
tvořeny skupinami autochtonních dřevin – dubů
(*Quercus robur*), lip (Tilia cordata a Tilia platyphyllos)
a jasanů (*Fraxinus angustifolia*). Tato
kombinace principů francouzské a anglické za-
hrady v krajině je unikátní.

Bílé ohrady lemující hlavní aleje a ohrazující
pastviny dále zesilují dojem řádu v krajině, rov-
něž tak i stejné bílé ohrady chránící skupiny
stromů (clumps) v pastvinách (kabinetech)
před sešlapáváním a okusem.

Základním smyslem liniových výsadeb je
uspořádání krajiny na pastevní dílce odpoví-
dající proměnným potřebám stáda (pastvina pro
klisny, pro klisny s hříbaty, pro hříbata, pro jed-
notlivé hřebce) tak, aby pastvin bylo tolik, že je
lze při pastvě plynule střídát, aby každá posky-
tovala dostatek píce a nedocházelo k jejich po-
škození ani ke strádání koní.

Linové výsadby organizující krajinu na dílce
navíc působí jako větrobrany a stínění, které je
velmi významné pro pasoucí se koně, podob-
ně jako clumps na pastvinách a v alejích pro
koně ve výcviku v zápřahu. Liniové výsadby
však do krajiny vnášejí také pravidelnost a vy-
tvářejí osově scenerie srovnatelné s kompozi-
cemi francouzských krajinných úprav.

Asi v poslední čtvrtině délky Řečanské aleje
(od vstupu do hlavní stáje) odbočuje na západ
malebně vedená cesta lemovaná alejí dubů
červených (*Quercus rubra*), tzv. Wolfova alej,
rozměry srovnatelná s alejemi lipovými. Pro-
chází parkem Mošnice a končí cestou lemova-

Obr. 15. Pastviny ve střední části analyzované krajiny čle-
něné cestami a vodotečemi doprovázenými alejemi a stro-
mořadím, které vytvářejí strukturu kabinetů připomínají-
cí boskety francouzské zahrady. Pohled od východu. Foto:
Jiří Podrazil, Národní hřebčín Kladruba nad Labem,
2016.

Obr. 16. Krajina jižně od dvora Kladruba nad Labem.
Aleje a stromořadí v místě vytvářejí šestipaprskovou hvězdu
(étoile). V pastvinách rostou skupiny stromů typu clumps.
Pohled od jihovýchodu. Foto: Jiří Podrazil, Národní hřeb-
čín Kladruba nad Labem, 2017.

nou ze západu stromořadím starých hlavatých
vrb (*Salix viminalis*), která protíná Selmickou
alej u hájenky u Selmických vrat.⁴⁴

Park Mošnice je výjimečný romantický kraji-
nářský park. Základem jeho kompozice jsou
původní porosty lužního lesa (*Quercus robur*,
Ulmus laevis, *Tilia cordata*, *Populus nigra*, *Pru-
nus padus*) a dochované meandry neregulova-
ného Labe.

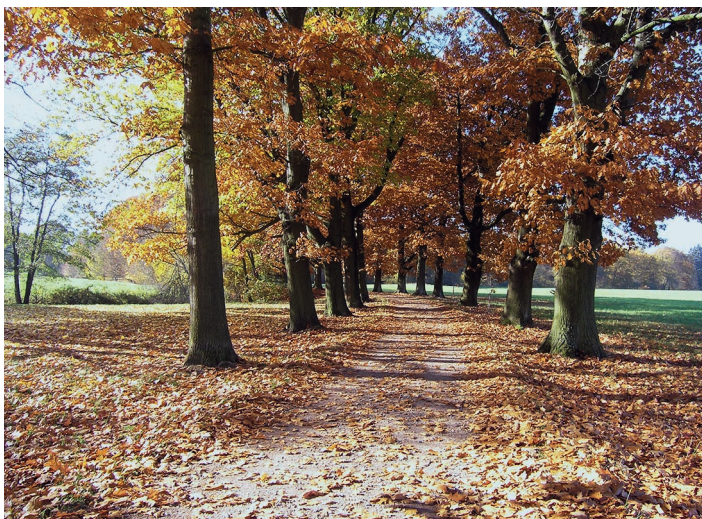
■ Poznámky

42 Bosket (*franc. bosquet*) je výsadba dřevin, zejména
stromů. Účelem bosketu je rozdělení plochy, vytvoření po-
zadí nebo celé „přírodní komnaty“. Kabinet (*franc. cabinet
de verdure*) je menší zelená/travnatá plocha ohraničená
pásky dřevin.

43 Hříbata starokladrubských běloušů se rodí černá, bě-
hem prvních pěti až osmi let vybílují. Zdánlivě nahodilá
přítomnost bílých hřebců a kobyl, černých hříbat nebo čer-
nobílého stáda kobyly a hříbat zvyšuje moment překvapení
a umocňuje zážitek.

44 Název vrata se opírá o skutečnost, že v době existen-
ce ohrazené obory (viz Stručný historický úvod) byly cesty
do ní zahrazeny branami se strážními domky.

17

18

Obr. 17. Kočárová cesta lemovaná alejí dubů červených (*Quercus rubra*) vedoucí do parku Mošnice. V pozadí vegetační doprovod lemující Kladrubský náhon. Foto: Věra Kučová, Národní památkový ústav, 2016.

Obr. 18. Krajina Národního hřebčína v Kladruzech nad Labem od jihu v rozsahu krajinářského parku Mošnice (v popředí), uprostřed formálně uspořádaná pastevní krajina, v pozadí hospodářský les. Foto: Jiří Podrazil, Národní hřebčín Kladruhy nad Labem, 2016.

Park začíná alejí dubů červených. Alej končí můstkem, z něhož se otevírá pohled na vodní hladinu vzniklou ze slepého ramene řeky. Jedinná zpevněná cesta parkem je dále vedena ve velkoryse jednoduché a přitom elegantní esovce skládající se z pouhých dvou oblouků, přičemž ten pravotočivý má poloměr asi 300 m. Poloměr byl určen účelem cesty, jež nesloužila procházkám, ale jízdě kočárem. Pro rychlost jízdy kočáru byl ostatně okolní park komponován. Kolem cesty se vějířově otevírají působivé přírodně-krajinářské scenerie, jejichž rozmístění využívá principy malířské perspektivy v kompozici krajinářského parku.⁴⁵ Malířskou perspektivu využíval poprvé na světě ve své krajinářské tvorbě Ernst hrabě Silva-Tarouca při zakládání Průhonického parku.⁴⁶ Doporučení Silva-Taroucy byla v parku Mošnice tvůrčím způsobem rozvinuta a realizována v ojediněle výjimečné a odjinud⁴⁷ neznámé podobě.⁴⁸

Cestu parkem Mošnice lemují solitéry vzácných dřevin (*Ginkgo biloba*, *Picea breweriana*, *Juniperus virginiana*, *Platanus acerifolia*), malebné solitéry akátů (*Robinia pseudoacacia* a *Robinia pseudoacacia* 'Tortuosa'), smutečnického jasanu (*Fraxinus excelsior* 'Pendula') a pozoruhodné kombinace dřevin v malých skupinách s vysokou rozmanitostí kombinací. Ty

začínají u jednoduché kombinace zelených a červených buků (*Fagus sylvatica* a *Fagus sylvatica* 'Atropunicea') a končí kontrastními kombinacemi smrku ztepilého (*Picea abies*), habru obecného (*Carpinus betulus*) a jírovce maďalu (*Aesculus hippocastaneum*). Z cesty se otevírají vyhlídky nahoře otevřené nebo vyhlídky zarámované vodorovnými větvemi dubů, které míří na další zajímavé solitéry nebo skupiny.

Po vzoru Průhonického parku využívá kompozice parku Mošnice všech nástrojů malířské perspektivy a prosvětluje scenerie parku různými valéry, od žlutozelených kvetoucích lip nebo světle zelených vrb přes bělavé koruny rozkvetlých kaštanovníků setých (*Castanea sativa*) až po bílé koruny rozkvetlých jírovců (*Aesculus hippocastaneum*), katalp (*Catalpa bignonioides*), vzácné hrušně Tatarovy nebo lip stříbrných (*Tilia argentea*) a topolů bílých (*Populus alba*) v kontrastu s temnými skupinami smrků ztepilých (*Picea abies*), javorů (*Acer platanoides* 'Schwedleri') a buků (*Fagus sylvatica* a *Fagus sylvatica* 'Atropunicea').

Důležitou roli hrají v kompozici parku slepá říční ramena řeky Labe zajišťující zrcadlení promyšleně uspořádané barevnosti zeleně. Kompozice počítá s proměnlivostí vegetace během dne a během roku. Tvůrce parku (Anton Umlauf) sesadil dřeviny tak, aby kontrastně působily po celý rok, což lze demonstrovat na uvedené skupině smrk ztepilý + habr obecný + jírovec maďal, nebo aby vytvářely rozdílné obrazy ráno, v poledne nebo večer při pohledu na stejnou scenerii. Zcela mimořádné je použití javoru klenu, jeho pestrolisté odrůdy *Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii'. V parku se vyskytuje v několika solitérách, pokaždé zasazených do jiných scenerií tak, aby krása stromu vynikla někdy před kontrastním pozadím (např. na

červenale temnolistý javor *Acer platanoides* 'Schwedleri'), jindy izolovaně, aby slunce mohlo rozzářit jeho korunu. Ani v anglických parcích nebo v parcích na kontinentu ve Worlitz, Postupimi nebo Muskau se srovnatelná kompoziční situace nevyskytuje.

Jižně od cesty parkem se otevírají pohledy do luk osázených vcelku pravidelně rozmístěnými solitérami (styl gardenesque) zajímavých, zhruba stejně vysokých stromů (*Picea pungens*,

■ Poznámky

45 Použití principů malířské kompozice v krajinářské tvorbě spočívá v záměrných výsadbách barevných dřevin v průhledech tak, aby byla vytvořena iluze většího (hlubšího) či menšího (kratšího) prostoru podle konkrétního kompozičního úkolu. Např. výsadby namodralých jehličin v závěru průhledu vyvolávají pocit větší hloubky prostoru, výsadby temných jehličnanů se zdají být také vzdálenější. Promyšleným sesazením dřevin lze vytvořit iluzi kopce či údolí, jehož účinek se zvyší zrcadlením výsadeb na vodní hladině správně umístěné vodní plochy atd.

46 S její pomocí vytvářel prostorové iluze, srovnatelné s prostorovými iluzemi Giana Lorenza Berniniho (náměstí sv. Petra ve Vatikánu) nebo Andrého Le Nôtra (Vaux-Le-Vicomte nebo Versailles), kteří ale prostorových iluzí (tzv. perspective raltie, anamorphosis) dosahovali prostřednictvím využití principů geometrické perspektivy. Silva-Tarouca byl prvním krajinářským architektem, který měl, na rozdíl od svých předchůdců, k realizaci prostorových iluzí odpovídající sortiment dřevin.

47 V krajinách zapsaných na Seznamu světového dědictví.

48 Zdeněk Novák, Proměny krajiny v kontextu zahradního umění ve vztahu ke krajině pro chov kočárových koní v Kladruzech nad Labem, 2017, in: *Sborník z mezinárodní konference Ochrana kulturní krajiny: Organizace kulturní krajiny se zvláštním zřetelem k chovu koní*, 25.–26. května 2017, Kladruhy nad Labem 2017, s. 53–104.

19

20

Obr. 19. Pastvina uvnitř jednoho z kabinetů s malebnou skupinou stromů (clumps) ležící mezi dvory Kladruby nad Labem a Josefov. V pozadí typické bílé ohrazení pastvin. Foto: Michaela Dusíková, Národní hřebčín Kladruby nad Labem, 2016.

Obr. 20. Kontrastní barevné kultivary dřevin v parku Mošnice odpovídají sortimentu fin de siècle. Vlevo skupina červenolistých javorů (*Acer platanoides* 'Schwedleri'), vpravo žluté zářící pestrolistý javor (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii'). Foto: Jiří Podrazil, Národní hřebčín Kladruby nad Labem, 2016.

Acer pseudoplatanus 'Leopoldii', *Fraxinus angustifolia*, *Quercus robur*, *Quercus rubra*), vytvářejících proměnlivé barevné spektrum, jehož barvy se podle ročního období mění a při pohybu návštěvníka po cestě se díky vzdálenostem mezi stromy také mění vztahy mezi jejich barvami a texturami od kontrastu k harmonii. Na opačné straně je situována scenerie dalšího parkového jezírka zrcadlícího okolní porosty.

V jihozápadní části parku se vyskytují nejstarší duby, pocházející z původních břehových porostů řeky Labe. Východ z parku uzavírá pohled do korun dvojice červených buků (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), jež se promítají před jabloňovou alejí, reminiscencí na uspořádání krajiny ve východní části statku. Za ní už je vidět Selmická alej, která v tomto kolmém pohledu tvoří pozadí scenerie.

V parku Mošnice se, na rozdíl od dobových paralel krajinářských parků, nevyskytuje žádná drobná architektura nebo socha, jeho krása je založena na promyšleném uplatnění vlastností dřevin a práci se světlem.⁴⁹

Severně od pásu pastvin za Jírovcovou (*Aesculus hippocastanum*) alejí Kaštánka leží převážně jehličnatý les, funkčně vázaný na provoz

hřebčína (zdroj dřeva pro ohrady, stavby, topivo), jehož jednotlivé úseky jsou ortogonálně uspořádány do dílců ve velikosti podobné pozemkům pastvin v klasicistní části krajiny. Obdobně je organizována síť lesních cest sloužících k výcviku koní. Rovnoběžně se Selmickou alejí běží lesem průsek zvaný Dlouhá alej (3,5 km), využívaný k výcviku v zápřahu. V ortogonálním rastru lesních úseků je výrazně patrná stará cesta, od středověku směřující k obci Hlavečnick, která končí v místě někdejších Hlavečských vrat. Obdobně se v lese, na východním okraji analyzované krajiny, Semínská alej mění v průsek lesem (celkem 0,5 km), aby u Semínských vrat dále pokračovala jako lipo- vá alej.

Lesní porost tak vlastně vytváří negativní otisk pastevní části krajiny: místo „prázdných“ dvourozměrných dílců pastvin a luk jsou trojrozměrné hmoty porostů, místo liniových výsadeb „prázdné“ průseky, vše však podle stejného vzorce přístupu (ferme ornée), tedy s cílem dosáhnout co nejefektivněji užívaného lesa, který bude esteticky srovnatelný s navazující, klasicistně upravenou pastevně-luční částí krajiny.

V krajině leží dvě vesnická sídla, Kladruby nad Labem a Selmice. V obou obcích jde o vesnickou zástavbu převážně jedno- až dvoupodlažními běžnými domky především z 19. a 20. století,⁵⁰ na historickém půdoryse, která se svou výškovou hladinou a hmotami v krajině nijak zvláště neuplatňuje a je rostlá v souvislosti s potřebami hřebčína. Výjimkou je architektonicky cenný neogotický kostel sv. Vavřínce v Selmicích. Kostel se pohledově uplatňuje mimo pohledové osy krajiny.

Do území obcí zasahuje soustava alejí, která logicky provazuje síť místních komunikací

s extravilánem krajiny; intravilán obcí je však od krajiny opticky odclonen zelení, mimo jiné zahrad při rodinných domech. Dvůr Kladruby nad Labem se zámek a kostelem tvoří hmotově významnou dominantu obce Kladruby nad Labem a těžiště její návsi, která je hlavním nástupním prostorem do jeho areálu, na rozdíl od dvora Františkov, který je od obce Selmice vzdálen a izolován zelení.

Závěr

Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem je příkladem na kompozičním kontrastu komponovaného okrasného statku (ferme ornée) založeného ve dvou fázích – ve 20. letech 19. století (1. fáze) a o téměř 100 let později, na počátku 20. století (2. fáze), v němž je jeho hospodářsky plnohodnotný účel dokonale respektován a vyjádřen prostředky krajinářské architektury. Výjimečným způsobem se v ní kloubí principy velkorysých krajinářských úprav v duchu vrcholných projevů francouzské zahrady (André Le Nôtre), provedených v 1. fázi, s principy anglického krajinářství, které racionální klasicistní strukturu krajiny ozvláštňují malebnými prvky clumps a které vrcholí v ro-

■ Poznámky

49 Ibidem.

50 V obci Kladruby nad Labem je z této zástavby památkově chráněna přízemní nárožní budova bývalé fary z roku 1877 od Martinína z Prahy, s dochovanou podobou průčelí, která dotváří uzavřený prostor návsi, a poloroubená omítaná budova panské hájovny z roku 1782, která představuje významný doklad dobového hospodaření hřebčína. Typologicky zajímavá budova s vývojem od konce 18. století má zachovanou dispozici včetněklenutých prostor a sklepa.

21

Obr. 21. Krajina Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem v rozsahu nominace na Seznam světového dědictví (červená čára) a nárazníková zóna pro nominovaný statek v rozsahu stávající památkové zóny Kladrubské Polabí. Grafické provedení: Tomáš Jiránek, Národní hřebčín Kladruhy nad Labem, 2017.

mantickém krajinářském parku (2. fáze), vytvořeném však na principech malířské perspektivy přenesených do tvorby zahrad, jež disponovaly do té doby nebývalou šíří sortimentu pěstovaných rostlin.

To, že je zdejší krajina, včetně plemene starokladrubských koní, v národním měřítku unikátní, se vědělo již dávno. Od roku 2002 požívá krajina, stavby v ní a ostatní prvky vytvářející její jedinečnou kompozici, včetně plemenného stáda starokladrubských koní, nejvyšší národní ochrany jako národní kulturní památka. Od roku 2015 je památka spolu s širším krajinným okolím součástí krajinné památkové zóny Kladrubské Polabí. Již v roce 2007 byla ale Kulturní krajina hřebčína v Kladrubech nad Labem zapsána na národní indikativní seznam,⁵¹ což uspíšilo jak přípravu komplexní obnovy stájových celků, tak v neposlední řadě i přípravu odborných materiálů,⁵² které jsou k vytvoření nominační dokumentace nezbytné. V několika etapách byl připraven mj. vůbec první Management Plan a byla posílena mezinárodní spolupráce na přípravě nominace. Avšak to, že se na Seznamu světového dědictví ani v indikativ-

ních seznamech smluvních stran nevyskytuje srovnatelná evolutivní krajina s obdobnou specifickou funkcí, jakou má krajina kladrubská, která je navíc komponována jako umělecké dílo krajinářského umění, bylo příjemným překvapením týmu zpracovatelů nominační dokumentace.⁵³

Výbor pro světové dědictví se domnívá, že určitý nominovaný statek má výjimečnou světovou hodnotu⁵⁴ jen tehdy, pokud splňuje alespoň jedno z deseti kritérií specifikovaných ve Směrnici k provádění Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví. Česká republika, která nominaci prostřednictvím Ministerstva kultury ČR podala,⁵⁵ je přesvědčena, že krajina národního hřebčína má výjimečnou světovou hodnotu, tzn. že nominovaná krajina vyhovuje třem kritériím z deseti možných dle Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví:

Nominovaná krajina vykazuje významné pronikání vlivů v oblasti evropské krajinné tvorby 17.–19. století. Krajina je významným svědectvím o tvůrčím použití klasicistních kompozic-

dikativním seznamu, ale ne vše, co uvedl ve svém indikativním seznamu, musí nutně nominovat.

52 Např. Petr Macek – Miroslav Kroulík – Jan Beránek et al., *Stavebně-historický průzkum: Areál národní kulturní památky Národní hřebčín v Kladrubech nad Labem*, Praha 2003 (nepublikovaný strojopis uložený na oddělení stavebně-historických průzkumů NPÚ, GmŘ a v Národním hřebčíně Kladruhy nad Labem).

53 Editorem nominační dokumentace a spoluautorem kapitoly je Roman Zámečník (NPÚ). Na přípravě nominace se dále podíleli Zdeněk Novák (MK), Jiří Machek, Radek Václavík a Pavel Douša z Národního hřebčína Kladruhy nad Labem, Věra Kučová (NPÚ), Tomáš Jiránek a Vlastimil Koupal ze společnosti New Visit, s. r. o., Ivana Ebelová z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Martin Ebel z Národního technického muzea, Jiří Georgiev z Ministerstva zemědělství ČR a Michal Drkula z Krajského úřadu Pardubického kraje. Na průběh přípravy nominační dokumentace dohlížel a její obsah kontroloval v pozici supervizora dlouholetý zaměstnanec Ministerstva kultury ČR Michal Beneš, místopředseda České komise pro UNESCO, který je současně také spoluautorem nominace.

54 Výjimečná světová hodnota znamená takový mimořádný kulturní a/nebo přírodní význam, který přesahuje národní hranice; je to hodnota stejně cenná pro současné i pro budoucí generace lidstva jako celku. Z tohoto důvodu je stálá ochrana tohoto dědictví nesmírně důležitá pro mezinárodní společenství jako takové.

55 Proces přípravy nominační dokumentace shrnuje metodika NPÚ: Jitka Vlčková – Věra Kučová – Michal Beneš, *Metodické principy přípravy nominací k zápisu na Seznamu světového dědictví UNESCO a zásady uchování hodnot těchto statků*, Praha 2011.

■ Poznámky

51 Indikativní seznamy smluvních států jsou seznamy depozované smluvními státy v Centru světového dědictví a jsou to seznamy památek, jejichž nominaci na Seznam světového dědictví hodlá daný stát v horizontu pěti až deseti let předložit. Platí zásada, že nemůže být konkrétním státem nominována památka, kterou neuvedl ve svém in-

22

Obr. 22. Kombinace smrku pichlavého (*Picea pungens*) a dubu červeného (*Quercus rubra*) ve východní části parku Mošnice se zachovalou terénní modelací. Foto: Věra Kučová, Národní památkový ústav, 2017.

Obr. 23. Světlý (rozzářený) bod v kompozici z pestrolistého javoru (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') v parku Mošnice. Efemerní typ kompozice, která se projeví jen v časově omezené fázi roku. Foto: Zdeněk Novák, Národní hřebčín Kladruhy nad Labem, 2017.

ních principů Andrého Le Nôtra, jakož i principů anglického krajinářství při uspořádání krajiny s utilitárním účelem. Účelově uspořádaná skladba krajiny je zároveň výsledkem výměny informací a zkušeností s chovem a výcvikem kočárových koní, které byly předávány mezi panovnickými dvory využívajícími těchto koní pro ceremoniální účely. Krajina je dodnes plně funkčním a mimořádně zachovalým příkladem vývoje názorů na kultivaci a záměrné formování hospodářské krajiny určené pro chov a výcvik kočárových koní kombinujících přísně specifické hospodářské účely s formální estetizací. To odpovídá kritériu „ii“ operační směrnice.⁵⁶

Nominovaná krajina je na světě jedinečným příkladem krajiny v průběhu staletého vývoje vycizelované skrze prostředky krajinářské kompozice, snoubící v sobě principy klasicismu a anglického krajinářství, do podoby, která ukázkově zabezpečuje optimální potřeby chovu a výcviku kočárových koní, čímž ilustruje významné období evropské historie, které tohoto typu koní využívalo v novověku pro potřeby svých společenských elit. V případě nominované krajiny byl touto elitou císařský rod Habsburků. Krajina tak byla nedílně svým účelem spjata s vrcholem společenské hierarchie po dobu čtyř století dějin evropské civilizace. Ve

23

světovém měřítku představuje krajina mimořádně komplexní svědectví o hipologické kultuře vyvíjející se v Evropě, pokud jde o chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní, po dobu čtyř století. To odpovídá kritériu „iv“ operační směrnice.⁵⁷

Nominovaná krajina je na světě posledním vynikajícím příkladem tradičního způsobu využití krajiny pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní, tzv. galacarrossierů, a je tak reprezentativní pro zásadní etapu dějin, počínaje barokem, která takto krajinu užívala, aby uspokojila potřebu společenských elit vyjádřit své výjimečné postavení nádhrou ceremonií, při nichž byli galacarrossieri užíváni. Chov a výcvik těchto koní se v nominovaném statku po staletí vyvíjí v přímé vazbě na přírodní podmínky: pozitivní klimatické, hydrologické, pedologické a botanické vlastnosti území předurčily hospodářskou soběstačnost krajiny nezbytnou pro chov a výcvik kočárových koní od jejich narození až po plný výcvik. Chov a výcvik kočárových koní a s nimi související péče o nominovanou krajinu je tradiční pracovní příležitostí tamních obyvatel, což odpovídá kritériu „v“ operační směrnice.⁵⁸

Mezivládní výbor pro světové dědictví je ve svém rozhodování o zápisech na Seznam světového dědictví suverénní a je to jeho smluvně garantovaná výsada. I kdyby však v případě nominované krajiny rozhodl negativně, je rovněž smluvně garantovanou skutečností,⁵⁹ že pokud by nominovaná krajina nebyla do Seznamu světového dědictví zapsána, nesmí to být v žádném případě vykládáno tak, že nemá výjimečnou světovou hodnotu pro jiné účely, než jsou ty, které vyplývají ze zahrnutí do Seznamu světového dědictví.⁶⁰

■ Poznámky

56 Doslovně dle Směrnice: „Navrhované statky proto musí: (ii) svědčit o výrazné výměně vlivů po dané období nebo ve vymezené kulturní oblasti, či ve vývoji stavebnictví nebo technologie, monumentálního umění, projektování měst nebo krajinné tvorby.“

57 Doslovně dle Směrnice: „Navrhované statky proto musí: (iv) představovat vynikající příklad určitého typu stavby nebo stavebního či technologického komplexu anebo krajiny, která je dokladem jednoho či více příznačných období v lidských dějinách.“

58 Doslovně dle Směrnice: „Navrhované statky proto musí: (iv) být vynikajícím příkladem tradičního lidského sídla, tradičního využití suchozemského území nebo moře, které je reprezentativní pro určitou kulturu (nebo kultury) či pro vzájemné působení člověka a životního prostředí, zejména pokud se toto prostředí stalo zranitelným pod dopadem nezvratné přeměny.“ – Zámečník (pozn. 30).

59 Článek 12 Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví.

60 Autoři článku děkují za spolupráci na jeho vzniku sub-týmu pro přípravu nominační dokumentace, jmenovitě Michalu Benešovi, Jiřímu Machkovi, Radku Václavíkovi a Tomáši Jiránkovi.